

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY DAVLAT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Davletova Muxabbat Narimanovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Falsafa” kafedrası tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Ushbu matnda O‘zbekistonda ijtimoiy davlat tizimini takomillashtirish va uning milliy modelini rivojlantirishning sakkizta asosiy konseptual yo‘nalishi tahlil qilingan. Muallif ijtimoiy davlat rivojlanishining keyingi bosqichida inson qadri, formal tenglikdan real imkoniyatlar tengligiga o‘tish va miqdoriy ko‘rsatkichlardan sifatli natijador boshqaruvga tayanish zarurligini asoslab beradi. Shuningdek, tizim samaradorligini oshirishda huquqiy kafolat va professional ijtimoiy xizmatlar uyg‘unligi, muammolarning oldini olishga qaratilgan profilaktik yondashuv hamda davlat, mahalla va professional xizmat ko‘rsatuvchilar o‘rtasidagi funksional muvozanatni ta‘minlash masalalari yoritilgan. Maqolaning yakuniy xulosasi mavjud institutlarni fuqarolar hayotidagi real va ijobiy o‘zgarishlarga yo‘naltirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: *Ijtimoiy davlat, inson qadri, ijtimoiy adolat, real teng imkoniyatlar, natijador boshqaruv, ijtimoiy xizmat, ijtimoiy integratsiya, profilaktik yondashuv, mahalla tizimi, jamoatchilik nazorati.*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В данном тексте анализируются восемь основных концептуальных направлений совершенствования системы социального государства и развития его национальной модели в Узбекистане. Автор обосновывает, что на следующем этапе развития социального государства необходимо опираться на человеческое достоинство, переход от формального равенства к реальному равенству возможностей и от количественных показателей к качественному результативному управлению. Также освещаются вопросы гармонизации правовых гарантий и профессиональных социальных услуг, профилактического подхода, направленного на предупреждение проблем, а также обеспечения функционального баланса между государством, махаллей и профессиональными службами. Итоговый вывод статьи ориентирован на

перенаправление существующих институтов на реальные и позитивные изменения в жизни граждан.

Ключевые слова: *Социальное государство, человеческое достоинство, социальная справедливость, реальное равенство возможностей, результативное управление, социальная услуга, социальная интеграция, профилактический подход, система махалли, общественный контроль.*

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR IMPROVING THE WELFARE STATE SYSTEM IN UZBEKISTAN

ABSTRACT

This text analyzes eight core conceptual directions for improving the welfare state system and developing its national model in Uzbekistan. The author argues that the next stage of welfare state development must be centered on human dignity, a transition from formal equality to real equality of opportunities, and a shift from quantitative indicators to qualitative, result-oriented management. Furthermore, the text highlights the harmony between legal guarantees and professional social services, a preventive approach aimed at anticipating social risks, and the functional balance between the state, the mahalla, and professional social workers. The final conclusion emphasizes redirecting existing institutions toward achieving tangible and positive changes in the daily lives of citizens.

Keywords: *Welfare state, human dignity, social justice, real equal opportunities, result-oriented management, social service, social integration, preventive approach, mahalla system, public control.*

KIRISH

O'zbekistonda ijtimoiy davlat shakllanishining tarixiy, konstitutsiyaviy va institutsional asoslari tahlil qilingach, navbatdagi ilmiy vazifa — ushbu tizimni takomillashtirishning konseptual yo'nalishlarini ishlab chiqishdir. Chunki ijtimoiy davlatning e'lon qilinishi, alohida institutlar tashkil etilishi va strategik hujjatlarda ijtimoiy maqsadlarning belgilanishi muhim bosqich bo'lsa-da, bu jarayonning yakuniy maqsadi fuqarolarning kundalik hayotida real adolat, ijtimoiy xavfsizlik, teng imkoniyat va inson qadrini ta'minlashdan iboratdir [1]. Shu bois ushbu tadqiqotda asosiy e'tibor ijtimoiy davlat institutlarini yanada takomillashtirish, ularning natijadorligini oshirish, fuqaroga yo'naltirilgan xizmatlar tizimini kuchaytirish va milliy modelning konseptual asoslarini aniqlashga qaratiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ijtimoiy davlatni takomillashtirishda birinchi konseptual asos — inson qadri markaziy mezon bo‘lishidir. Inson qadri davlat siyosatining umumiy shiori emas, balki har bir institut, xizmat va qaror uchun amaliy o‘lchov bo‘lishi kerak. Bu shuni anglatadiki, ijtimoiy yordam tayinlashda, xizmat ko‘rsatishda, ehtiyojni baholashda, rad javobini asoslashda, shikoyatni ko‘rib chiqishda va monitoring yuritishda fuqaro statistik birlik yoki “muhtoj toifa” sifatida emas, huquq egasi bo‘lgan shaxs sifatida ko‘rilishi lozim [2]. Ijtimoiy davlatning sifati aynan shu yerda — yordamning mavjudligida emas, yordam berish jarayonida inson sha’ni, maxfiyligi va erkinligi qanchalik saqlanishida namoyon bo‘ladi.

Ikkinchi konseptual asos — ijtimoiy adolatni resurs taqsimoti bilan birga imkoniyatlar tengligi sifatida tushunishdir. Ijtimoiy adolat faqat pensiya, nafaqa yoki moddiy yordam miqdorida ifodalanmaydi. U ta’lim sifati, sog‘liqni saqlashga kirish, munosib mehnat, uy-joy sharoiti, transport, raqamli xizmatlardan foydalanish, huquqiy himoya va jamiyat hayotida ishtirok etish imkoniyatlarining fuqarolar o‘rtasida qanchalik adolatli taqsimlanishida ko‘rinadi [3]. Demak, ijtimoiy davlatni takomillashtirish faqat ijtimoiy yordam tizimini kengaytirish emas, balki insonning o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishiga to‘sqinlik qilayotgan tizimli cheklovlarni kamaytirishdir.

Bu jihatdan O‘zbekiston ijtimoiy davlatining keyingi bosqichi formal tenglikdan real teng imkoniyatga o‘tish vazifasi bilan belgilanadi. Formal tenglik barcha fuqarolarga bir xil huquqlar berilishini anglatadi. Ammo real teng imkoniyat bu huquqlardan foydalanish uchun zarur sharoitlar mavjudligini bildiradi. Masalan, ta’lim huquqi barcha bolalar uchun belgilangan bo‘lishi mumkin, lekin chekka hududdagi maktabda malakali o‘qituvchi, internet, laboratoriya va transport imkoniyatlari yetarli bo‘lmasa, bu huquq real teng imkoniyatga aylanmaydi. Sog‘liqni saqlash huquqi mavjud bo‘lishi mumkin, ammo tibbiy xizmat sifati hudud, daromad yoki ijtimoiy maqomga qarab farqlansa, ijtimoiy adolat to‘liq ta’minlanmaydi [4].

Uchinchi konseptual asos — natijador boshqaruvdir. Ijtimoiy davlatda boshqaruv faqat hujjatlar qabul qilish, xizmatlar ro‘yxatini kengaytirish yoki mablag‘ ajratish bilan baholanmasligi kerak. Asosiy mezon inson hayotidagi real o‘zgarishdir. Masalan, kambag‘allikni qisqartirish dasturi qancha oilaga yordam berilgani bilan emas, qancha oila barqaror daromad, sifatli ta’lim, sog‘liq va mehnat imkoniyatlariga ega bo‘lgani bilan baholanishi zarur. Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash nafaqa yoki texnik vosita berilishi bilan emas, ularning mustaqil

harakatlanishi, ta'lim olishi, ishlashi va jamiyatda ishtirok etishi bilan o'lanishi kerak [5].

Natijador boshqaruvning asosiy talabi — miqdoriy hisobotdan sifatli baholashga o'tishdir. Amaliy boshqaruvda “qancha xizmat ko'rsatildi?”, “qancha mablag' ajratildi?”, “qancha fuqaro qamrab olindi?” kabi ko'rsatkichlar muhim. Biroq ular ijtimoiy davlat samaradorligini to'liq ko'rsatmaydi. “Xizmat fuqaroga mos bo'ldimi?”, “uning muammosi hal qilindimi?”, “u o'zini hurmat qilingan shaxs sifatida his qildimi?”, “xizmatdan keyin uning mustaqilligi oshdimi?” kabi savollar natijadorlikning mazmuniy mezonlarini tashkil etadi [6]. Shu bois ijtimoiy davlatni takomillashtirishda monitoring tizimi fuqarolar tajribasi, xizmat sifati, hududiy tenglik va uzoq muddatli ijtimoiy natijalarni ham o'z ichiga olishi kerak.

To'rtinchi konseptual asos — huquqiy kafolat va professional xizmat uyg'unligidir. Ijtimoiy davlat huquqiy davlat bilan uzviy bog'liq. Huquqiy kafolat bo'lmasa, ijtimoiy yordam subyektiv yoki marhamatga o'xshash tus olishi mumkin; professional xizmat bo'lmasa, huquqiy norma qog'ozda qoladi. Shu sababli ijtimoiy davlatda har bir kafolat aniq xizmat mexanizmi bilan bog'lanishi kerak: fuqaro qayerga murojaat qiladi, uning ehtiyoji qanday baholanadi, xizmat muddati qanday, rad javobi qanday asoslanadi, shikoyat tartibi qanday, xizmat sifati kim tomonidan nazorat qilinadi? Bu savollarga aniq javob bo'lmasa, ijtimoiy huquqlar real hayotda to'liq ishlamaydi [7].

Beshinchi konseptual asos — ijtimoiy yordamdan ijtimoiy xizmatga, ijtimoiy xizmatdan ijtimoiy integratsiyaga o'tishdir. Ijtimoiy yordam fuqaroning darhol ehtiyojini qoplashga xizmat qiladi. Ijtimoiy xizmat uning murakkab hayotiy holatini baholab, kompleks ko'mak beradi. Ijtimoiy integratsiya esa fuqaroning jamiyatga to'laqonli qo'shilishi, mustaqil hayot kechirishi va o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishini anglatadi. O'zbekiston ijtimoiy davlatini takomillashtirishda ushbu uch bosqich o'zaro bog'liq bo'lishi kerak. Faqat yordam berish yetarli emas; yordam xizmatga, xizmat esa inson imkoniyatlarini kengaytiruvchi integratsiyaga olib borishi lozim [8].

Masalan, kambag'al oilaga moddiy yordam berish birinchi bosqichdir. Oilaning ehtiyojini baholash, ota-onani bandlikka ulash, bolalarni ta'limda qo'llab-quvvatlash, sog'liq muammolarini hal qilish va psixologik maslahat berish ikkinchi bosqichdir. Oila barqaror daromadga, bolalar sifatli ta'limga, ota-onalar mustaqil iqtisodiy faoliyatga va jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lsa, uchinchi bosqich — ijtimoiy integratsiya yuzaga keladi. Shu mantiq nogironligi bo'lgan shaxslar, yolg'iz keksalar, zo'ravonlikdan jabrlanganlar va ishsiz yoshlar bilan ishlashda ham qo'llanishi kerak.

Oltinchi konseptual asos — profilaktik ijtimoiy davlat g‘oyasidir. Ijtimoiy davlat faqat muammo chuqurlashgandan keyin yordam beradigan tizim bo‘lib qolmasligi kerak. U xavfni oldindan aniqlaydigan, oilani inqirozdan oldin qo‘llab-quvvatlaydigan, bolani maktabdan chetlanishdan oldin ko‘radigan, nogironligi bo‘lgan shaxsni jamiyatdan ajralishdan oldin qo‘llaydigan, ishsiz yoshni uzoq muddatli kambag‘allikka tushishdan oldin bandlikka ulaydigan tizim bo‘lishi lozim [9]. Profilaktika ijtimoiy davlatning insoniy va iqtisodiy jihatdan eng samarali yo‘nalishlaridan biridir.

Profilaktik yondashuvni kuchaytirish uchun ijtimoiy davlatda erta signal tizimlari zarur. Maktab bola xulqi va qatnovidagi o‘zgarishni ko‘radi, mahalla oiladagi murakkablikni sezadi, tibbiyot tizimi surunkali kasallik va parvarish ehtiyojini aniqlaydi, bandlik xizmati uzoq muddat ishsizlik xavfini kuzatadi, ijtimoiy xodim esa ushbu signallarni kompleks baholash va xizmatga ulash mexanizmiga aylantiradi. Agar bu bo‘g‘inlar bog‘lanmasa, har bir tizim muammoning faqat bir qismini ko‘radi va ijtimoiy xavf chuqurlashadi.

Yettinchi konseptual asos — mahalla, professional xizmat va davlat instituti o‘rtasidagi funksional muvozanatdir. Mahalla ehtiyojni joyida ko‘rish, fuqaroga yaqin bo‘lish va ishonch kanali sifatida muhim. Ammo mahalla professional xizmatning o‘rnini bosa olmaydi. Ijtimoiy xodimlar esa ehtiyojni baholash, individual reja tuzish, maxfiylikni saqlash va xizmatlarni muvofiqlashtirish vazifasini bajaradi. Davlat institutlari esa moliyaviy, huquqiy va tashkiliy kafolatlarni ta‘minlaydi. Shu bois takomillashtirishning muhim sharti — ushbu uch bo‘g‘in o‘rtasida “o‘rin bosish” emas, “o‘zaro to‘ldirish” munosabatini yaratishdir [10].

Agar barcha mas‘uliyat mahallaga yuklansa, ijtimoiy yordam subyektivlashishi va shaxsiy hayot daxlsizligi zaiflashishi mumkin. Agar barcha jarayon markaziy idoralarga topshirilsa, yashirin ehtiyojlar ko‘rinmay qoladi. Agar professional xizmatlar moliyaviy va huquqiy kafolatlarsiz qolsa, ular formal tuzilmaga aylanadi. Demak, O‘zbekiston ijtimoiy davlati uchun optimal model — mahalla lokal sezgirlikni, ijtimoiy xizmat professional baholashni, davlat esa kafolat va resursni ta‘minlaydigan modeldir.

Sakkizinchi konseptual asos — ochiqlik va jamoatchilik nazoratini ijtimoiy davlat sifatining ajralmas qismiga aylantirishdir. Ijtimoiy davlat keng mablag‘, ko‘p idora va eng zaif fuqarolar hayoti bilan bog‘liq bo‘lgan soha. Shu sababli u yopiq ma‘muriy tizim bo‘lib qolmasligi kerak. Fuqarolik jamiyati institutlari, ilmiy ekspertlar, nodavlat tashkilotlar, nogironligi bo‘lgan shaxslar tashkilotlari, xotin-qizlar tashkilotlari, yoshlar vakillari va xizmat oluvchilarning o‘zi ijtimoiy xizmatlar

sifatini baholashda ishtirok etishi kerak [11]. Bu nafaqat nazorat, balki tizimni takomillashtirish mexanizmidir.

Mazkur qism bo'yicha mualliflik pozitsiyasi shundan iboratki, O'zbekistonda ijtimoiy davlatni takomillashtirishning konseptual asoslari inson qadri, ijtimoiy adolat, real teng imkoniyat, natijador boshqaruv, professional xizmat, profilaktika, mahalla bilan funksional hamkorlik va jamoatchilik nazorati uyg'unligida shakllanishi kerak. Ijtimoiy davlatning keyingi bosqichi yangi institutlar yaratish bilangina emas, mavjud institutlarni inson hayotidagi real o'zgarishlarga yo'naltirish bilan belgilanadi.

XULOSA

O'zbekistonda ijtimoiy davlat tizimini takomillashtirishning konseptual asoslari yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar va matn tahlili quyidagi strategik xulosalarni shakllantirishga imkon beradi:

- Inson qadri va ijtimoiy adolat bosh mezon sifatida: Ijtimoiy davlatning samaradorligi fuqarolarga berilayotgan moddiy ko'mak miqdori bilan emas, balki yordam ko'rsatish jarayonida inson sha'ni, daxlsizligi va erkinligining qanchalik himoya qilinishi bilan o'lchanadi. Haqiqiy ijtimoiy adolatga erishish formal tenglikdan (qonuniy huquqlardan) chekka hududlarda ham sifatli ta'lim, tibbiyot va munosib mehnat sharoitlarini kafolatlovchi real teng imkoniyatlar modeliga o'tishni taqozo etadi.

- Boshqaruvda miqdordan sifatga o'tish: Sohaga ajratilgan mablag'lar yoki qamrab olingan fuqarolar soni kabi miqdoriy hisobotlar o'rnini inson hayotidagi real va ijobiy o'zgarishlarni aks ettiruvchi natijador boshqaruv tizimi egallashi lozim. Har qanday ijtimoiy dasturning yakuniy maqsadi fuqaroni qaramlikda qoldirish emas, balki uning jamiyatga to'laqonli ijtimoiy integratsiyasini va iqtisodiy mustaqilligini ta'minlashdir.

- Profilaktik va tizimli yondashuv: Ijtimoiy inqirozlarning oqibatlari bilan kurashishdan ko'ra, ularning barvaqt oldini oluvchi "erta signal tizimlari"ni (maktab, mahalla, tibbiyot va bandlik organlari integratsiyasi) rivojlantirish ham insoniy, ham iqtisodiy jihatdan eng samarali yo'ldir. Huquqiy kafolatlar qog'ozda qolib ketmasligi uchun ular bevosita professional ijtimoiy ish xizmatlari bilan mustahkamlanishi shart.

- Optimal hamkorlik modeli: O'zbekiston ijtimoiy davlatining kelajagi davlat (resurs va kafolat) – mahalla (lokal sezgirlik) – professional xizmat (mutaxassis bahosi) o'rtasidagi funksional muvozanatga tayanadi. Ushbu zanjirda institutlarning bir-birini takrorlashi emas, balki o'zaro to'ldirishi va jarayonlarning fuqarolik jamiyati hamda jamoatchilik nazorati uchun ochiq bo'lishi tizim shaffofligini ta'minlaydi. O'zbekistonda ijtimoiy davlat rivojlanishining navbatdagi bosqichi

shunchaki yangi tuzilmalar yaratishni emas, balki mavjud institutlar falsafasini tubdan o'zgartirib, ularni fuqaroning kundalik hayotida real adolat, ijtimoiy xavfsizlik va inson qadrini ta'minlashga safarbar etishni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023. 1-, 13-, 46-, 48-, 50-, 57-, 77-moddalar. Internet manba, URL: <https://lex.uz/uz/docs/-6445145>
2. Julia Moses. "Social Citizenship and Social Rights in an Age of Extremes: T. H. Marshall's Social Philosophy in the Longue Durée." *Modern Intellectual History*, 2019.
3. Daniel Béland, Kimberly J. Morgan, Herbert Obinger, Christopher Pierson (eds.). *The Oxford Handbook of the Welfare State*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030 strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-sonli Farmoni. Internet manba, URL: <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
5. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi O'RQ-641-son Qonuni. 15.10.2020. Internet manba, URL: <https://www.lex.uz/actinfo/correspondents/-7093722>
6. International Labour Office. *World Social Protection Report 2024–2026*. Geneva: ILO, 2024.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-82-sonli Farmoni. Toshkent, 2023.
8. Rosa Süleymanoğlu. "Keynesçi Refah Devleti'nin Gelişimi, Dönüşümü ve Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi." *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016.
9. International Labour Office. *World Social Protection Report 2024–2026*. Geneva: ILO, 2024.
10. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-350-son. Toshkent, 2013.
11. O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-474-son. Toshkent, 2018; O'zbekiston Respublikasining "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-376-son. Toshkent, 2014.